

## “БЕКТЕМИН”



**13.00.01-жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган Джумабаева Гулайым Абдысаматовнанын “Дин таануу билиминин мазмунун калыптандыруунун илимий-методикалык негиздери” аттуу диссертациялык ишине жетектөөчү мекеме болгон Ош мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасынын**

### РАСМИЙ ПИКИРИ

**Теманын актуалдуулугу.** Жаңыча социалдык-экономикалык мамилелердин орношу, мамлекеттин демократиялашуусу, элдин улуттук педагогикага кайрылуусу таалим-тарбия тармактарына көптөгөн жаңыланууларды киргизүүдө, ал коомдук пикирди өзгөрүүгө дуушар кылууда. Калк арасында, анын ичинде өспүрүмдөр арасында динди таанууга кызыккандар көбөйүүдө. Бүгүнкү күндө Республикада 30дан ашык секталар, диний коомдор каттоодон өткөн. Каттоодон өтпөстөн, бийликтен жашырынып тымызын аракетин жүргүзгөн экстремисттик уюмдар да бар. Диний чөйрөдө проблемалар көбөйүп, коом ичинде кооптуулук күчөөдө. Диний факторлор коомдогу туруктуулукту бузуп жиберүүгө жөндөмдүү экендигин эл аралык тажрыйбадан көрүүгө болот.

Ата-энелердин, мугалимдердин дин таануу (теология) боюнча билимсиздигинен, мектептеги динге байланыштуу таалим-тарбия иштеринин жетишсиздигинен пайдаланышып, секталар, “диний” коомдор өспүрүмдөрдүн аң-сезимине туура жана далилденбеген (туура эмес) маалыматтарды аралаштырып таңуулоодо. Секталардын ар биринин өз идеологиясы болот. Мындай көп идеологиясы бар өлкөдө жашаган элдин биримдигин сактап калуу кыйын, мугалимдерге балдарды туура жолго багыттоо кыйынчылык туудурат. Эл ичинде саясий-социалдык ишеним болбосо, эл бир нече диний жоболордун негизинде бөлүнүп жашаса, буга байланышкан пикир келишпестик болсо, мамлекетте стабилдүү тартипти камсыз кылууга жолтоо болот. Ынтымагы жок элде өнүгүү болбойт. Анда өкмөт жетекчилерине элди бириктирүү боюнча туура саясат жүргүзүп, эл ичинде ишенимди камсыз кылуу кыйын болот, бирок эл ичинде ишенимди

камсыз кылуу – мамлекеттин жана анда кызмат кылган бардык органдардын милдети экендигин унутпашыбыз керек.

Коомдо рухий проблемалар (бангилик, аракеттик, ыймансыздык), окуучулар арасында психикалык проблемалар (апатия, депрессия, агрессия ж.б.) көбөйүүдө. Жалган маданий окуулар (окультизм, экстрасенсорика, сыйкыр ж.б.) окуучулардын аң-сезимине чабуул жасап жатышат. Өспүрүмдөрдүн көз караштары бири-бирине карама-каршы болуп, жаштар арасында келишпестик арбып, криминалдык проблемалардын масштабы кеңейүүдө. Республикада “диний”, сектанттык ойломдогу адамдар өлкөбүздү бир нече саясый-идеологиялык коомчулукка бөлүү коркунучун пайда кылууда. Мамлекеттик мектептерде “диндердин” (экстремизмдин, радикализмдин, деструктивизмдин ж.б.) зыяндуулугун түшүндүрүү иштери жүргүзүлбөсө, келечекте мамлекеттүүлүктү сактап калуу кыйын болот. Анткени сектанттар да, жалган маданий окууну таңуулагандар да активдүү аракетин жүргүзүүдө, жаштардын руханий биримдигин сактап калуу татаалдашып бара жатат.

Методологиясы коммунисттик идеологияга таянган мурдагы педагогика кризиске келди. КМШнын курамына кирген өлкөлөрдө коммунисттик идеологиянын ордуна балдарды адептик-рухий (ыймандуулукка) тарбиялоо боюнча конструктивдүү идея издеп, улуттук салттарга, өткөн тарыхый тажрыйбаларга жана динди таанууга кайрылышууда. Дүйнө жүзүндөгү көп өлкөлөр дин таануу предметин окуутуну планга киргизип коюшту.

КРсы демократия жолуна багыт алган мамлекет болгондуктан, анын “Диний билим берүү жөнүндөгү” мыйзамы жалпысынан эл аралык укуктук актыларга туура келет: “Ар ким өзү тандаган динди тутууга жана жекече же башкалар менен бирдикте диний билим алууга укуктуу” – деп айтылган. (Международный акт о гражданских и политических правах, ст.18). Мындай кырдаалда туура жол таап кетүү үчүн Кыргыз Республикасынын 2009-2015-жылдарда диний сферада мамлекеттик саясатты жүргүзүүнүн стратегиясынын долбоору талкуудан өттү.

Мамлекеттин өнүгүшү мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн интуициясынын өнүккөндүгүнөн көз каранды. Ал эми интуициянын өнүгүшү адамдын ички дүйнө таанымы, динди таануу менен байланыштуу, – деп ырасташат неотомисттик көз караштагы педагогдор. КРда “дин маданиятынын тарыхы”, “дин таануу” курсун (предметин) киргизүү зарыл экендиги айтылууда (Жалпы орто билим берүүнүн окуу планына динди таанытуучу жаңы предмет киргизүү максатында түзүлгөн концепция, Кыргыз Республикасында дин маданиятынын тарыхын окутуунун концепциясы). Андыктан дүйнөлүк практикада жалпы билим берүүчү мектептерде дин таануу боюнча билим берүү жана тарбиялоо тажрыйбасын изилдөө менен окуучулардын динге карата илимий көз караштарын калыптандыруу зарылчылыгы пайда болду. Булар дин таануу билиминин мазмунун илимий негизде түзүүнүн актуалдуулугун аныктады.

Эмгектин биринчи бөлүмү: **“Дин таануу маданиятынын калыптанышы, ролу жөнүндө илимий-теориялык маселелер”** – деп аталып, дин таануу боюнча билим берүүгө арналган адабияттар талданып, дин таануу илиминин калыптанышы жөнүндө кыскача маалымат берилген жанатөмөнкүдөй жыйынтык чыгарылган. Азыркы саясый, социалдык, экономикалык кризистин себеби элдин адептик-рухий кризиске келиши менен байланыштуу, – деп эсептеген окумуштуулар (тизмеси көрсөтүлгөн) кризистен чыгуу үчүн мектептерге диний билимди киргизүүнүн зарылдыгын эмгектеринде негиздеп жаткандыгы белгиленет. Илимдин жана диндин адамды өнүктүрүүчү өзгөчөлүктөрү кенен баяндалып, окуучулардын руханий өсүшү үчүн дин таануу билиминин зарылдыгы негизделген.

Ар бир элдин өзүнүн рухий баалуу мурастары болот. Республикада Батышты да, Чыгышты да туураган жаштар арбын экендиги көрсөтүлүп, канчалык үлгүлүү көрүнбөсүн башка элдин үлгүсүндө, дининде жашоого болбой тургандыгы ырасталат. Башка элдин рухий мурастарын, динин мурастаган эл, өз элинин мурасынан, традициясынан, дининен ажырай тургандыгы, анда эл маңкуртчулуктун илдетине чалдыга тургандыгы, ошондуктан дүйнө элдери өзүнүн түпкү ишенимине (динине), рухий мурастарына кайрылып жаткандыгы көрсөтүлөт.

Азыр ОшМУда, И. Арабаев атындагы КМУда, Манас атындагы Кыргыз-Түрк университетинде, Арашан гуманитардык институтунда теология бөлүмү иштеп жатат. Ал бөлүмдөрдө студенттерге динди таанууга карата билим берилет. Окуучулар Батыштын, Чыгыштын өлкөлөрүнөн диний билими жок адамдардан далилсиз сектанттык маалыматтарды угуп, туура эмес көз карашы калыптанганга караганда, динди тааныган билимдүү адистердин (теологдордун) колунан билимди өздөштүрсө коомго да, мамлекетке да пайдалуу боло тургандыгы биринчи бөлүмдө белгиленет.

Экинчи бөлүм: **“Глобалдашуу шартында мектептерде дин таануу билимин киргизүүнүн максаты жана анын мазмуну”**–деп аталып, төмөнкүдөй жыйынтыктар чыгарылган. Диндеги негизги тема – адам, анын ыймандык (рухий) тарбиясы, аң-сезимин өнүктүрүү, тартипке чакыруу, дилдин соолугу жөнүндө камкордук көрүү. Акыл-эсти гана өнүктүрүүгө умтулуу, диний билимди жээрий берүү, таанымдын рухий жолун торойт. Рухий жактан түшүндүрүлбөгөн илимдин өзү адам үчүн коркунучтуу экендиги 2-бөлүмдө белгиленип, илимий жол менен түшүнүүгө мүмкүн болбогон нерсени илим менен динди чогуу өздөштүргөн аң-сезим аркылуу түшүнсө боло тургандыгына басым жасалат. Анда сынчыл акыл-эс менен жаңы көз караш биригип, адамзаттын мындан ары өнүгүшүнө өбөлгө түзүлөрү белгиленет. Жардылык, жокчулук, ар кандай проблемалар – туура эмес ой жүгүртүүнүн акыркы звеносу, биринчи звеносу – рухий жардылык, ички өнүгүүнүн жетишсиздиги, бардарчылыкка жетүү үчүн дагы рухий мурастарга кайрылуу зарыл экендиги көрсөтүлөт.

Элдин динге мамилесинин өзгөрүшүнүн себеби статистикалык анализ аркылуу экинчи бөлүмдө жазылган. Диний билимсиз элдердин жана илимге

жеткиликтүү маани бербеген элдердин (мусулмандардын) проблемалары анализденген. Мектептерде дин таануу билимин киргизүүнүн себептери, максаты жана мазмуну жазылган, калган бөлүгү программада (тиркемеде) берилген. Мектептерде дин таануу билимин берүүнүн негизги максаттары: глобалдык (согуш, экология, сабатсыздык ж.б.), рухий кризистен (баңгиликтен, аракеттиктен, кылмыштуулуктан, сойкулуктан ж.б.) кутулуу, психикалык проблемалардан арылуу, рухий өнүгүүгө жол ачуу, окуучулардын диний сабатсыздыгын жоюу, ыймандуулукка тарбиялоо, маданий деңгээлин көтөрүү, диндержөнүндө маалымат берүү, көрүнгөн псевдомаданий коомдорго, (окультизмге, сыйкырга, экстремисттерге ж.б.), сектанттарга алданбай жашоого, туура ой жүгүртүүгө үйрөтүү, балдарды деструктивдик, экстремисттик, террористтик коомдорго кирип кетишин алдын ала тыюу экендиги белгиленген.

Адамзаттын өнүгүү тарыхында коомдук (экономикалык) формациянын алмашуусу көбүнчө элдин аң-сезиминин өсүшүнөн, рухий жактан өнүгүүсүнөн көз каранды болот. Ар бир адамдын аң-сезиминин өнүгүшүнө жараша коом өнүгөт. Жер шарында болуп жаткан процесстердин кыймылдаткыч күчү көбүнчө элдин аң-сезими, рухий мүдөөлөрү аркылуу ишке ашууда. Турмуштагы элдин бардык тарткан азабы адамзаттын аң-сезиминин пастыгы менен байланыштуу. Гармониялуу өнүгүү аң-сезимдин бардык деңгээлинде активдүү аракеттенгенде “жеке жана коомдук эго” толук аракетин токтоткондо гана ишке аша тургандыгы, ал адам динди таанып жаткан маалда гана токтой тургандыгы А.Нотиндин эмгектерине шилтеме жасоо аркылуу бул бөлүмдө көрсөтүлгөн.

Үчүнчү бөлүм: “**Окуучуларга дин таануу боюнча билим берүүнүн илимий-методикалык негиздери**” – деп аталып, дүйнөлүк билим берүү мейкиндигинде диний билим берүүнүн ар кандай варианттары, формалары, тажрыйбалары жөнүндө жазылган. Диний билим берүүгө арналган предметтин (курстун) исламий, христиандык варианттары, дин таануунун негизиндеги таалим-тарбияга арналган программанын билим берүүчүлүк милдеттери, аны окуткан мугалимге коюлуучу талаптар, окутуунун усулдары, дин таануу курсун бүтүргөн окуучунун билими, билгичтиги, көндүмү, окуучуга коюлуучу талаптар, ошондой эле дин таануу курсун окутуудагы жана тарбиялоодогу дидактиканын принциптери жазылган. Илимий изилдөөнүн теориялык жоболору эмгекте жеткиликтүү жана ынанымдуу чагылдырылган.

**Илимий жоболорунун, натыйжаларынын жана сунуштарынынын негизделишинин даражасы.** Дүйнөлүк билим берүү мейкиндигинде диний тарбия-таалим берүү тажрыйбасына арналган адабияттарды анализдөө, талдоо аркылуу билим берүү системасында жоготулган звенону (дин таанууну) калыбына келтирүү зарылдыгы негизделген. Диссертациялык изилдөөдөн алынган жоболор, натыйжалар жана сунуштар теориялык жана практикалык жактан негизделген, алар азыркы педагогика психология философия илимдеринин жетишкендиктерине, дин таануу предметин

окутуунунун методикасынын эл аралык, Ата Мекендик тажрыйбаларына жана изденүүчүнүн өзүнүн жеке окутуучулук иш-аракетине таянып чечилген.

**Автордун жеке өзү тарабынан алынган өзгөчө натыйжалар жана алардын илим, практика үчүн мааниси.** Жалпы билим берүүчү мектептер үчүн “Дин таануу” курсунун 8-11-класстарга арналган программасы иштелип чыккан. Дин таануу билимин мектептерге киргизүүнүн себептери, максаты айкындалган. Дин таануу курсун окутуунун усулдары иштелип чыккан, аны окуткан мугалимге коюлуучу талаптар, диний билим берүүчү предметти бүтүргөн окуучунун билими, билгичтиги, көндүмү, окуучуга коюлуучу талаптар талдоого алынып, конкреттештирилген. Булар Ата Мекендик жана чет өлкөлүк авторлордун илимий эмгектери менен бекемделген. Автордун колдонгон методдору, жыйынтыгы, жоболору негиздүү, талапка жооп берет.

**Изилдөөнүн илимий-практикалык натыйжалары** Терроризмге, экстремизмге, радикализмге, секталарга жана илимге негизделбеген идеологияга (ИГИЛ) каршы күрөшүүнүн туура жолу – динди таанытуу, – деген корутунду чыгарылган. Сектага, экстремисттик коомдорго кирген, жалган маданий окууларга кызыккан окуучулардын кыйынчылыктары аныкталып, ага жараша тарбиялоо усулдарды иштеп чыккан, мугалимдер үчүн методикалык сунуштар даярдалган. Изилдөөлөрдүн негизинде табылган материалдарды жогорку окуу жайлардын теология факультетинде окуу процессинде педагогдоруна пайдаланууга болот. Ал материалдар илимий тил менен баяндалган. Дин таануу курсун автор түзгөн программасынын негизинде билим алган окуучулар менен иш жүргүзүү усулдары сунушталып, ал эксперимент аркылуу текшерилген. Экспериментке жетиштүү сандагы окуучулар, студенттер, сектанттар тартылып, кызыктуу маалыматтар келтирилген. Контролдук жана эксперименталдык класстардын жүрүм-туруму салыштырмалуу динамикалары таблица менен берилген.

**Изилдөөнүн жыйынтыктарынын жаңылыгы жана ишенимдүүлүгү.** Дин таануу билиминин мазмунун калыптандыруунун илимий-методикалык маселелери педагогика илиминдеги жаңы багыт, бул – КРда биринчи диссертациялык изилдөө. Дин таануу билимин алган окуучулардын ойлому, аны окубаган окуучулардын ойлому менен салыштырылган, экөөнү тең өздөштүргөн окуучулардын өзгөчөлүгү жазылган. “Дин таануу” курсунун программасынын (8-11-класс) алгачкы варианты, аны окутуунун методикасы КРнын шартына гана ылайыкталып иштелип чыккан. Диссертациянын жыйынтыктарынын ишенимдүүлүгү Ата Мекендик жана чет өлкөлүк педагогдордун жана психологдордун, философтордун илимий эмгектерин анализге алгандыгы, өзүнүн И. Арабаев ат.КМУда теология кафедрасында топтогон тажрыйбалары, эксперименталдык базаларды туура тандагандыгы менен мүнөздөлөт.

**Изилдөөнүн илимий-практикалык мааниси төмөнкүлөр менен**

**байланышат:** диссертациялык иш КББАнын изилдөө иштерине, ОшМУнун, И.Арабаев ат. КМУнун, Манас ат. Кыргыз-Түрк университетинин, Арашан гуманитардык институтунун теология бөлүмүнүн ишинетуура келет.

**Авторефераттын мазмунунун диссертациянын мазмунуна дал келиши.** Диссертациялык иш, изилдөөнүн илимий негизин камтыган киришүүдөн, үч бөлүмдөн, корутундулардан турат, 189 адабият пайдаланылган, 7 таблица камтылган. Автореферат диссертациялык иштин негизги мазмунун чагылдырат. Тема боюнча 5 методикалык колдонмо, 14 макала жарыяланган.

**Диссертациялык иште жетишкендиктер менен айрым кемчиликтер учурайт. Алар төмөнкүлөр:**

1. Окуучулардын ыймандык өнүгүүсүндө дин таануу билиминин таасири кенен берилген эмес.(1.1.3.)
2. Дин таануу билимин берүүдө диний педагогикага таянууга жеткиликтүү көңүл бөлүнгөн эмес.(2.2.1.)
3. Окуучулардын агрессивдүүлүгүн төмөндөтүү боюнча дин таануу билиминин ролуна жеткиликтүү көңүл бөлүнбөй калган.
4. “Глобалдуу проблемалардан чыгуу үчүн дин таануу билиминин мааниси” деген формулировканы “Ааламдашуу шартындагы проблемаларды чечүүдө дин таануу билиминин мааниси” деп формулировкалоону сунуштайбыз. (2.2.1.)

Жогоруда көрсөтүлгөн кемчиликтер изденүүчүнүн жалпы эмгегинин баасын төмөндөтпөйт, аларды чечүүгө мүмкүн деп эсептейбиз.

Жалпысынан Джумабаева Гулайым Абдысаматовнанын “Дин таануу билиминин мазмунун калыптандыруунун илимий-методикалык негиздери” – деген темадагы диссертациялык иши Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын “Окумуштуулук даражаларды ыйгаруунун тартиби жөнүндө жобосунун” 2,5 пунктуна ылайык аткарылган иш, анын автору 13.00.01. – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алууга татыктуу деп эсептейбиз.

Расмий пикир Ош мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасынын 2017-жылдын 14-мартындагы кеңейтилген жыйынында талкууланды, протокол №7

педагогика кафедрасынын башчысы,

п.и.к., доцент

Б.Ш.Тажикова, колун тастыктаймын

ОшМУнун окумуштуу катчысы

Б.Ш.Тажикова

М.Т.Байсубанов

